

Mea culpa

Ha kell, meg is esküszöm, hogy mindez nem a 'Zétényi-Takács-féle törvénytervezetről' jutott eszembe, nem ahhoz akarok hozzászólni. Hozzászóltak ahhoz már éppen elegen; fölhördült az egész liberális ellenzéki sajtó, és *judeo-pluto-demo-bolsevista* szellemben támadta a törvényjavaslatot. (A főnti csudálatos szóvirág nem az én nyelvi leleményem, sajnos: a hitleréktől lestem el, és loptam el még annak idején. És távol áll tőlem azt állítani, hogy bárki is kiejtette volna a száján vagy leírta volna a főnti szócsoport Magyarországon az elmúlt három évben, én csak a „szellemre” céloztam, ami bennem földidézte ezt a lapangó emléket.)

Már csak azért sincs köze az itt elbeszélendőknél a Zétényi-féle törvényjavaslathoz, mert amint azt a Zétényi-világ készült interjúmból tudom, az ő nevéhez fűződő törvény maximum kétszáz embert érint; kétszáz ember meg nem a világ! Aztán meg: ne ússzanak meg minden rendszerváltást mindig a gyilkosok! – ezzel még egyet is értenék. Azt is sietek leszögezni, hogy még csak igazából ellenzéki se vagyok (persze kormánypárti sem! – azt azért nem mondtam). Az ellenzéki rendszerint politizál, én meg olyan távol vagyok a politikától, mint Makó Jeruzsálemtől. Az ellenzéki általában valamilyen párt vagy szervezet tagja; én semmiféle pártnak tagja nem vagyok. Rám illik az az anekdota, hogy azelőtt *egy párton kívüli* voltam, most meg *sok párton kívüli* vagyok. Az ellenzékiek van (illetve kell, hogy legyen) valamiféle – a kormányzóerők elképzeléséhez képest alternatívának tekinthető – koncepciója arra nézvést, miképp lehet az országot kihúzni a pöcefogódból; nekem semmiféle ilyen koncepcióm nincs. Én csak egyszerűen, gyalogosan: félek. Félek a holnapotól. Ez nem koncepció.

Egy álmomat szeretném elmesélni, egy rémálmat, ami azután nagyon elgondolkoztatott. Valamiféle kisváros főterén voltam, a főter kerek volt, a centruma felé lejtett, és a közepében valami akármilyen szürkéllett, sötétlett; fölbredvénem nem bírtam földidézni, mi lehetett az. Kút, szobor, emlékmű? Akármilyen, de sötétebb volt, mint a városka világosabb szürke kockakövekkel kirakott főtere, ahol én körbe-körbehóhantam, mert kergettek. Nem

ilyen vén voltam álmomban, mint most: olyan tinédzser kölyök, és aki kergetett, az még az álom valóságoszerűségéhez képest is valóságoszerűtlen volt: egy karikatúrafigura a régi Ludas Matyiból, A REAKCIÓS – úgy, ahogy a negyvenöt utáni években ábrázolták: bilgeri csizmában, zergetol-las kalapban, afféle vadászöltönyben, fehér bajusszal, bottal a kezében; a botjával fenyegetett, és azt kiabálta: „piszkos kommunista!”. Aztán váltott a kép: én egy épülő bérkaszánya liftjében emelkedtem-süllyedtem le-föl, a liftház rácsain keresztül kiláttam a hol emelkedő, hol süllyedő szintekre, és változatlanul tudtam, hogy üldöznek. Aztán egy irdatlan nagy teremben voltunk rengetegen, nem is terem volt, olyan volt, mint az Ikarusz gyár mátyásföldi, régi üzemcsarnoka, csak sokkal nagyobb, a csarnok tele volt különböző buszokkal, satupadokkal, platnikkal; és mindenütt emberek ültek, és szorongva várakoztak, mert be voltunk zárva, és egyszercsak rájöttem, hogy itt van egész Magyarország, tízmillió ember, csak azok nincsenek itt, akik bezártak és őriznek bennünket, balra tőlem Csoóri egy busz lépcsőjén kuporgott, Konrád Gyuri egy busz tetején guggolt, **Eörsi Pista** egy satupadon lógázta a lábait és vigyorgott, és mintha azt mondta volna, volt ő már ennél rosszabb helyzetben is. Itt is, ott is barátok, ismerősök bukkantak föl, munkatársak és író-társak, régi osztálytársak, és bár senki sem mondta ki, tudtuk, hogy az a vád ellenünk, hogy piszkos kommunisták vagyunk, hogy kollaboráltunk a rendszerrel. Hogy melyik rendszerrel? Valamennyivel negyvenöt óta.

Én egy szerszámládán ültem, ropant kényelmetlen volt, a láda fogantyúja vágta a fenekemet, szerettem volna föllátni, de nem mertem, mert a nagy egyengetőlapon (platnin) ott állt előttem az a figura, ki a főtéren is üldözött, egyesenes kérem mutatott a botjával, kínos kérdéseket tett föl. Azt

kérdezte, minek tekintetem én 1944 március tizenkilencedikét? Német megszállásnak, feleltem az igazsághoz híven. No és 1945 tavaszát? Fölszabadulásnak, hebegtem rémülten, és máris tudtam, mekkora bajban vagyok. Mert történelmileg nézve mi is történt? A német megszállást fölváltotta a szovjet megszállás. És én mégis fölszabadulásnak mondtam ezt a folyamatot, mert körülöttem mindenki annak monda, én meg csak úgy, gondolkodás nélkül átvettem a szót, és a többiek után mondtam én is.

– És tudta maga, hogy a Rajk-per koncepció per, vagy magát is megtevéstették? – folytatódott a kihallgatás.

Ekkor fölálltam a szerszámosládáról, ami már kegyetlenül nyomta a fenekemet, némileg kihúztam magam, és parányi büszkeséggel a hangomban azt feleltem, hogy én tudtam, és engem nem tévesztettek meg.

– És mit tett?! – kérdezte az a passas ott a platnin a botjával hadonászva, és akkor megsemmisültem visszazereszkedtem a szerszámosládára, melynek fogantyúja oly kegyetlenül nyomta a fenekemet, és körülbelül ebben a pillanatban verejtékezve fölbredtem.

Ritkán vannak lidérces álmaim. Ha végre elalszom, általában kellemeseket álmodok. Nem azt mondom, hogy konfliktusmentesek az álmaim, nem: konfliktushelyzeteket álmodok, de a konfliktusokat megoldom álmomban, úrrá leszek fölöttük. Ez nem ilyen álom volt. Itt nem lettem úrrá a konfliktuson – ezért nem felejtettem el!

Hogy én tudtam, hogy a Rajk-per idején mi folyik az országban, azt apámnak köszönhettem. Apám antifasiszta volt, humanista polgár – citoyen! – és meggyőződéses antibolsevista, már csak azért is, mert mélyen hívő katolikus volt, és a materialista marxizmussal nem bírt kiegyezni. De három nyelven beszélt, írt, olvasott (ellentétben velem), vagyis tájékozott,

széleslátókörű ember is volt ráadásul. Ő tudott a sztálini koncepció peréről, tudta, hogy a katyni tömegvérengzést a szovjetek követték el, ő tudta, hogy ez itt, amit Rákosi proletárdiktatúrájának nevez, ugyanolyan totális diktatúra, mint a német nácizmus, és ha nincsenek is gázkamrák nálunk, a vezetők kezéhez mindkét oldalon temérdek vér tapad. Én nem hittem neki – amit mondott, reakciós propagandának tartottam. A Rajk-perig. Emlékszem, a fürdőszobában borotválkoztam, mikor azt mondta, bele a tükörbe, de nekem: „elkezdődött, gyilkolják már egymást”. Azóta tudtam, hogy kikkel állok szemben, hogy hol élek. És mit tettem? Jónem mentem egyetemre, nem akartam humán tudományokkal foglalkozni ott, ahol a humán tudományokban parancsra hazudni kell. Elmentem átképzősnek az Ikaruszba.

De ettől a gesztustól eltekintve éltem, és élni akartam. És szerelmes voltam, és csalódtam, és újra szerelmes lettem, és gyerekeket nemzettem (ebbe a világba, a szovjet megszállásba, a kommunista diktatúrába bele); és dolgoztam, sőt igyekeztem jól dolgozni, jó szakemberré válni, pénzt keresni; még büszke is voltam rá, hogy én építem az országot, nem a szájtépő funkciók. És ötvenhatban is pontosan tudtam, mi történik velünk, és két évre rá, ötvennyolcban volt főfám megjelentetni az első novellámat. Persze, hogy mi történik a börtönökben, azt tényleg nem tudtam. Azt ügyesen titkolta a rendszer: De minden egyebet tudtam. Azt is, hogy Nagy Imrét megölték. És mégis, milliomodmagammal élni próbáltam, gyarapodni, enni, inni, nevetni – jól érezni magam. És írtam. Mánikusan az igazat írtam, de volt, amiről nem írtam – pedig igaz volt az is –, mert nem írhattam.

Sose voltam tagja pártnak, sose volt olyan munkahelyem, ahol akár egyetlen ember fölött is diszponálhattam volna. És mégis, az álmom óta fojtogat a kérdés: kollaboráns voltam én?

És kollaboráns volt-e tízmillió magyar velem együtt? Nem tudok felelni rá. Azt tudom, hogy az átlagember, aki nem hős, az a szörnyállamokban is élni akar. Aki nem hős, bűnös? Kollektíve?

Nem tudom, csak fölteszem a kérdést. Döntse el az olvasó.